

Landskap: Halland Upptecknare: Ivar Johansson, Väröboarna
Härad: Visker Berättare: Karl Andersson, "
Socken: Veddige, Värö Berättarens yrke: målare
Uppteckningsår: 1965 s. 11 Född år 1910 i Veddige sm.

Kor och oxar som dragare, ok och oktillverkning.

s. 1-11.

LMF 125

KOR OCH OXAR SOM DRAGARE, OK OCH OKTILLVERKNING

Denna frågelista är utarbetad av Institut für deutsche Volkskunde i Berlin, som anhållit att få den utsänd i olika länder, bl a i Sverige. Vi vore tacksamma om Ni i görligaste mån ville besvara den och på så sätt understödja det för folklivsforskningen så viktiga internationella samarbetet. Frågelistan är av oss endast översatt till svenska, ej omarbetad med hänsyn till svenska förhållanden. Kan Ni ej besvara den så redogör för orsaken härtill.

1. Vilka dragdjur användes allmännast i Er trakt a) före 1900 b) c:a 1900, c) c:a 1950 d) 1962?
2. Vilka koraser användes som dragdjur? a) Av vilka orsaker? b) Var de speciella mjölkarna av samma ras?
3. För vilka arbeten (allt efter årstider) användes än i dag nötkreatur (kor eller oxar?) som dragare?
4. Om kor eller oxar numera ej användes som dragdjur för vilka arbeten användes de a) före 1900 b) omkring 1900 c) omkring 1950?
5. Om kor eller oxar inte längre användes som dragdjur vilka var då orsakerna till att man upphörde härmed (t ex djurskyddsbestämmelser, anskaffning av traktorer, förändringar inom boskapsskötseln eller jordbruket)? Sedan när användes ej längre hornboskap som dragdjur? Var det korna eller oxarna man först slutade att använda som dragare? Orsakerna till ordningsföljden?
6. Hur mycket jord (angives i hektar) ägde de som använde dragkor? Var de uteslutande jordbrukare?
7. Besvara föregående fråga även vad beträffar dragoxarna.
8. Hur stora var de jordbruk där man blott använde hästar som dragare?

9. Vad kallades de bönder som till dragare endast använde a) kor b) oxar c) hästar?
10. Förekom stridigheter eller gnabb mellan "hästbönder" och "kobönder" i Er trakt? Såg hästbönderna ner på kobönderna? Beskriv noga hur motsättningen yttrade sig. Känner Ni till gamla berättelser, sägner eller skämt om kobönder? Känner Ni till sådana om motsättningar mellan hästbönder och kobönder? Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till förhållandet mellan "oxbönder" och "hästbönder".
11. Leddes dragoxarna eller dragkorna under arbetet? a) Av vem? b) Vid vilket arbete? c) Varför? Styrdes de med tömmar eller rep? Var fästes dessa (t ex vid betslet eller hornspetsen)? Drev man på djuren med piska eller med en spetsig käpp?
12. Hur många timmar arbetade dragkorna vid a) plöjning b) harvning c) dragning av radsånings- eller skördemaskin d) dragning av höst- eller annan arbetsvagn? e) När och hur ofta fick de vila? f) Lät man djuren avlösa varandra? g) Till vilken ålder var dragkorna i allmänhet arbetsdugliga? h) Besvara ovanstående frågor även med hänsyn till dragoxarna.
13. Känner Ni till ordspråk, talesätt eller skämthistorier som på ett eller annat sätt anknyter till dragoxens eller dragkons arbetsprestationer?
14. Användes oxar resp. kor för uteslutande tungt eller lätt dragarbete? Spände man dem också för a) brudvagnen b) likvagnen c) reste man till marknader efter dem? Spelade de någon roll vid a) årsfesterna b) vid livets högtider c) vid helgondagar d) vid kyrkliga fester? Förekom i Er trakt omridning med hästar? Vid vilka tillfällen? Besvara dessa frågor även med avseende på nutida förhållanden.
15. Känner Ni till fall då nötkreatur spänts samman med hästar? Vad för slags arbete gällde det då? Vid vilken sida (från anspännarens håll sett) ställdes hästen? Var det alltid samma sida?
16. Vem skötte dragoxarna och dragkorna? a) Var det någon bland tjänstefolket som var speciellt ansvarig för dessa? b) Hade han någon särskild benämning? c) Vari bestod hans arbete? d) Intog han någon särställning bland tjänarna? e) Erhöll dragoxarna eller dragkorna speciell omvårdnad? f) Vari bestod denna? g) Vem skötte mjölkorna? h) Var utfordringen olika för dragkor och mjölkkor? Vari bestod i så fall skillnaden?

17. Var vistades dragkorna och dragoxarna då de ej var i arbete?
18. Skildra utförligt hur det gick till att vänja kor resp. oxar vid dragarbete. Hur gamla skulle de vara? Använde man de vanliga arbetsoken vid tämjningen? Hur lång tid tog tämjningen? Har läsningar eller besvärjelse förekommit då djuret varit alltför motsträvt? Vilka? Finns det ordspråk eller skämthistorier som hänför sig till tämjningen? Hur avgjordes om ett djur var lämpat för dragarbete eller ej? Vem avgjorde detta? Skulle tämjningen påbörjas någon särskild kalenderdag?
19. Kastrerades tjurkalven som bestämts till dragare av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Vilka redskap använde den läkekunnige? Använde han läsningar och besvärjelser? Skriv i så fall ned ordalydelsen. Nämn om möjligt den dialektala benämningen på de olika arbetsmomenten och på redskapen. Hur gammalt skulle djuret vara då det kastrerades? När på året utfördes kastreringen?
20. Vem brukade skära och beslå klövarna? Skildra utförligt hur detta gick till. Nämn också vilka klövsjukdomar som förekom och hur de behandlades, (se frågorna under punkt 29-30). Vilken tid på året brukade skärning och skoning äga rum?
21. Vem rättade hornen när de satt för tätt eller för glest? Vilka redskap användes och hur tillgick rättningen? Hur lång tid tog det innan felet var avhjälpt? Hur gammalt skulle djuret vara? Förekom läsningar eller besvärjelser medan justeringen pågick? Vid vilken tid på året brukade rättningen ske? Varför ansåg bönderna att det var nödvändigt att rätta hornen?
22. Vilka typer av dragok (se bifogade teckningar) användes i Er trakt? Vilka var avsedda a) speciellt för kor b) speciellt för oxar? Vad kallades oket och dess olika delar på traktens dialekt (använd siffrorna och bokstavsbe-teckningen på teckningarna)? Vilket material (t. ex. träslag) användes till oket och dess olika delar? Skiljer sig de ok som användes i Er trakt från de här avbildade? Vari består skillnaden? Bifoga om möjligt foto eller teckning med angivande av mått.
23. Hade man särskilda ok a) för plogen, b) för vagnen? Orsaken härtill? Vari bestod skillnaden? Gör en ritning som visar hur de skiljde sig från varandra. Hade de olika oken också olika benämningar?

24. Vilka fördelar och vilka nackdelar hade enligt böndernas mening de ok som brukades i Er hemtrakt?
25. Var de i Er trakt brukliga oxoken dekorerade (målning, snidning, karvsnitt, glödrkning etc.)? Vilken utsmyckning var vanligast? Bifoga om möjligt en teckning eller ett foto av ett dekorerat ok. Använde man de utsmyckade oken till vardags eller bara vid högtidliga tillfällen?
26. Vårdade man oken? Sågs de ofta över? Av vem? På vad sätt?
27. Spelade de i Er trakt använda oken någon roll a) vid bestämda fester b) på någon särskild kalenderdag c) i samband med helgondyrkan? Känner Ni till orts- och familjevapen i vilka något av de avbildade oken förekommer? Vet Ni några sägner, skämthistorier, visor eller ordspråk i vilka ok omnämnes? Skriv i så fall ned dem.
28. Hur fästes oket vid dragstängen? Använde man härtill a) en järn- eller trä-sprint b) hängde man stängen i en läder- eller järnring c) förband man stång och ok med rep eller läderremmar?
29. Skildra utförligt hur det gick till att spänna för en dragoxe eller dragko (rita gärna). Vilka försiktighetsmått iaktogs och vilka medel användes för att skydda dragdjuret från tryckskador och skavsår? Föreskrevs sådana åtgärder av veterinären eller av någon läkekunnig lekman? Förekom signier och besvärjelser för att förhindra tryckskador och skavsår.
30. Var det veterinären eller någon läkekunnig lekman som behandlade djuret om det skadade sig under arbetet? Vilka medel användes? Använde man läsningar och besvärjelseformler för att påskynda läkningen? Skriv i så fall ned dem. Vad kallades de olika åkommorna som djuren ådrog sig på grund av dragarbetet? Vilka var vanligast?
31. Vem tillverkade de i trakten vanliga oken? a) Byhantverkare (t ex vagnmakare, sadelmakare, smed)? b) Fanns det någon hantverkare som uteslutande tillverkade oxok? Vilken var hans officiella yrkesbeteckning? c) Fanns det hantverkare (vilka?) som ibland (när?) gick från by till by för att reparera eller tillverka ok? d) Tillverkade bönderna själva sina dragok? e) På vad sätt skilde sig de hantverksmässigt framställda oken från de hemmagjorda? f) Vem reparerade oken?

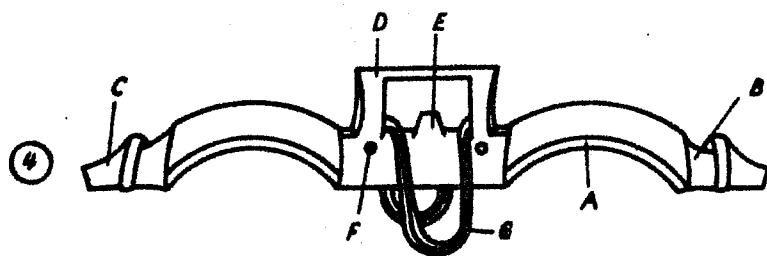
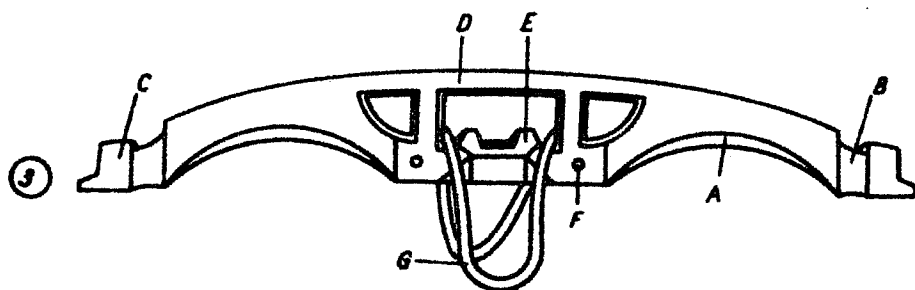
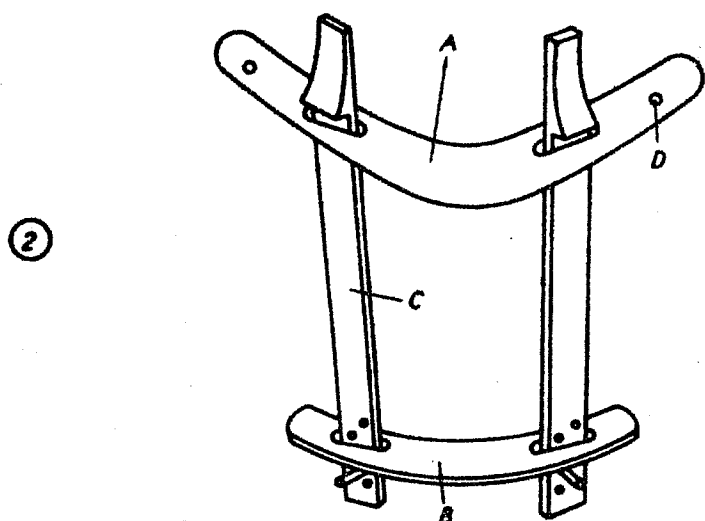
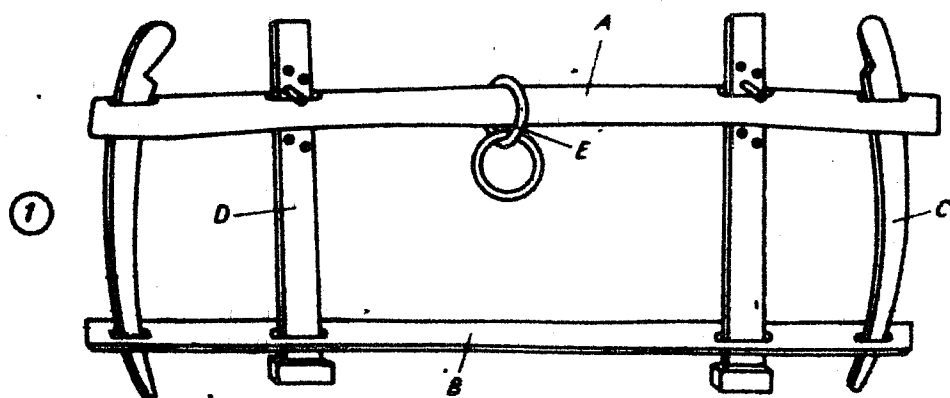
32. Förekom fabriksmässig tillverkning av oxok? (Nämn en sådan firma).
Var kunde man köpa eller beställa dem (t ex på kreatursmarknader)?
Fanns det någon skillnad mellan fabrikernas och hantverkarnas ok? Vari
bestod denna? Hur stor var prisskillnaden? Sålades oxok av kringresande
försäljare?
33. Hade hantverkarna ok på lager eller tillverkade de dem endast på beställ-
ning? Hur stort var försäljningsområdet?
34. Fanns det förlagor, mönsterböcker el. dyl. efter vilka man själv kunde
tillverka oken eller åtminstone dekorera dem? Dekorerade bönderna
också de ok de själva tillverkade? Skiljde sig denna utsmyckning från
hantverkarnas? På vad sätt?
35. Alla slags foto och teckningar av anspända dragdjur i arbete mottages
tacksamt.
36. Vilken sagesman har lämnat upplysningarna?
Namn, förnamn, född när och var? Yrke, titel. Bosatt på orten sedan när?
Ortens invånare antal?

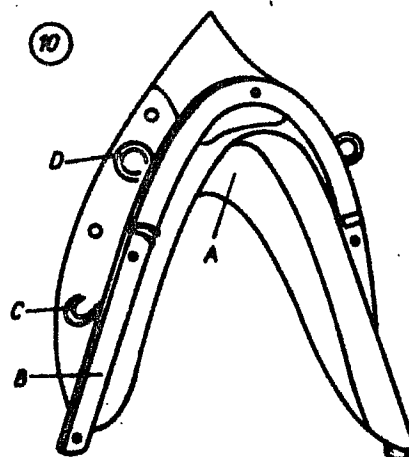
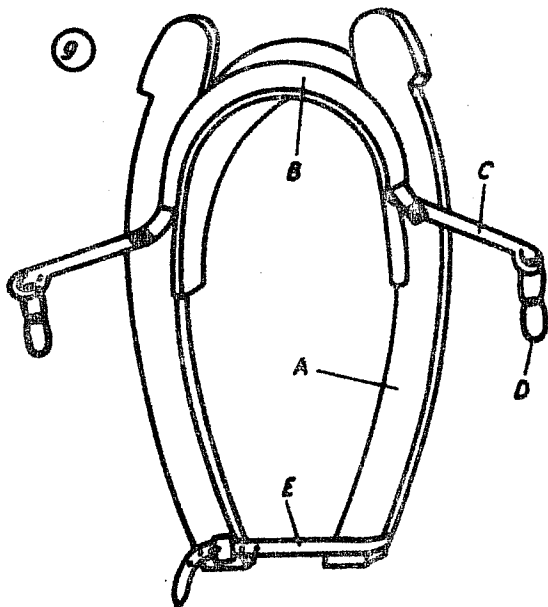
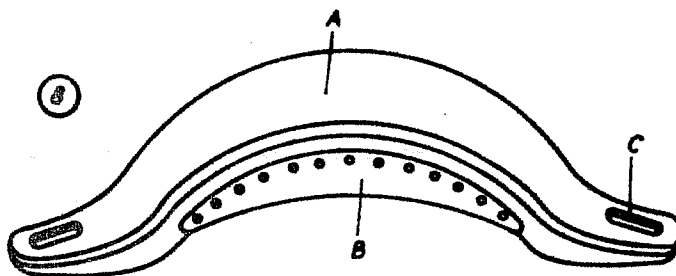
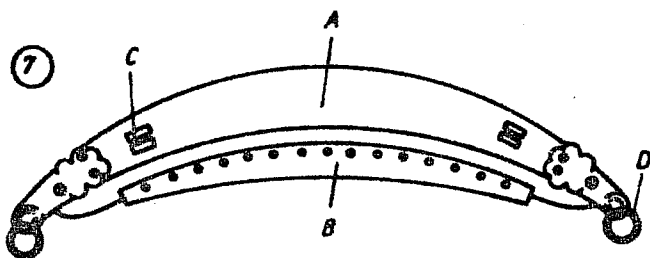
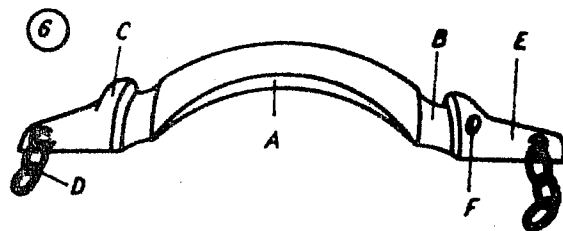
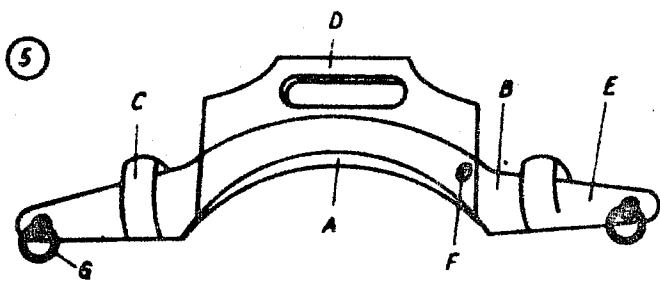
Upptecknat av: _____

Månad: _____

År: _____

September 1964

Kor och otar som dragare, och och okfyll-

verkning

AUF 125

1. Som dragdjur användes inom Viske härad före år 1900 mest otar och hästar, i enstaka fall kor. Efter 1900 huvudsakligen hästar fram till slutet av 1940-talet, då körning med traktor blev allt vanligare. Efter 1962 utföres så gott som allt körarbete med traktor på såväl stora som små gårdar.

2. Den lokala korasen på platsen användes som dragdjur, i regel rödbrakiga kor och otar. Mjölkorna var av samma ras.

3. Att använda kor som dragdjur upphörde i Viske härad år 1948.

2/4-65

4. a) Före 1900 användes kor eller ostar för plöjning och hävning på skogsfälten, för körslor till kvarn kvarn och mejeri. Ostar även för besök på marknader i orten. c) 1900-1950 endast för körslor på den egna gården samt till kvarn och mejeri.

5. Sedan praktorererna blev allmänna inom jordbruket upphörde bruket att använda ostar och kor som dragdjur. Ostar som dragdjur upphörde omkring 1910. Kor användes däremot vid småbruket fram till 1948.

6. Från 3 till 8 tunnland jord. Utförde även tillfälliga dagsverken på de större bondgårdarna i trakten.

7. Dragotar förekom endast på de större gårdarna

från 20 till 100 tunnland åker.

8. På jordbruk där man använde hästar som dragare uppgick åkerarealen från 10 till 50 tunnland och uppgåt.

9. a) De småbrukare som endast använde kor som dragare betraktades som torpare och hyttebönder. b o. c.) De som körde såväl med star som hästar ansågs som storbönder.

10. Storbönderna såg i allmänhet ned på torparna och småbrukarna. Stridigheter förekom däremot inte dem emellan.

11. Endast vid fömjning ledades unga star och kor. I äldre tid styrdes starna med rep, fäst i hornen eller vid betslet. Tömman kallades för "gadd".

På 1900-talet övergick man till att använda grimmor vid körning med kor. Man drev på djuren med en vanlig käpp.

12. Med kor som dragare körde man ungefär 3 timmar per arbetsperiod med mindre "ruststunder" (raster) då och då. Hel arbetsdag 5 till 6 timmar. Med dragotar körde man 12 till 14 timmar.

Kor och otar ansågs vara arbetsdygliga och gamla nog att tjänja vid 2-3 års ålder.

13. Ordspråk och talesätt: Otan är stark som en oxe.

14. Med kor och otar som dragare utförde man endast tyngre körslor. Till kyrkan körde man aldrig vare sig med kor eller otar. Däremot

Hörde man till marknader med otar.

15. Vid gräsjning har det förekommit att man kör med en häst och en ko. Kon har då gått på vänster sida. Förekom endast vid småbruk, där man blott kunde hålla sig med en häst.

16. På de mindre gårdarna skötte hufvudern och husmodern i regel om dragotarna och dragkorna. På en större gård fanns vanligen en kördräng och denne skötte då om dragotar och hästar. Kördrängen var den förnämste bland fjänstefolket. Vid körarbete utfodrades kor och otar enbart med hö och fingo därtill kraftfoder. Mjölkkor fick en blandning av hö och halm samt kraftfoder.

17. Under vintern vistades kor och otar i fähuset. På sommaren på en betsvall eller hage.

18. När de utsedda dragdjuren var i brävs-
åldern eller något däröver började man att
tämja djuren. Ett ungt djur tämjdes bäst till-
sammans med ett äldre dragdjur. I början
av tämjningen leddes kon eller sten. Beronde
på djurets lymsarb tog det olika lång tid.
En del djur gick inte att tämja.

19. Djurkalven kastrerades av en lekman eller
av en rackare, kottare. I namn Viske härad fanns
på 1800-talet en häradsrackare, Johannes Lange.
Vid kastreringen användes en kniv och en
pinne med ett grovt snöre. Alder omkring
1 år. Kastreringen utfördes i maj månad.

20. Skoning av klövarna utfördes här på
orten endast på dragor för skoning på
grusvägar. Förekom mycket sällan.

21. På horn och otar sågades man av spetsarna på hornen, detta för att motverka skador på andra ^{ställen} folk som kom i beröring med dragdjuren.

22. Typen av det dragok som användes här på frakten påminde närmast om bild 1 om den undre träribban tas bort. Oken tillverkades i regel av masurbjörk. Se för övrigt inventeringen av äldre bruksföremål från Västke hd., Väst socken, utförd av Västerges museum och Folklivsarkivet i Lund 1962.

23. Samma typ av ok användes för såväl plog som vagn.

24. Oken för- eller nackdelar ej känd.

25. Ohen var i regel omålade och saknade utsmyckning. Ett blåmålat stek finns i hembyggsarkivets samling av föremål från Värn sn.

26. Någon särskild vård ägnades ej åt ohen.

27. Uyggifter om dessa grägar saknas.

28. Ohet fästes vid dragstängsen med en järnring s. k. tøjste.

29. Några försiktighetsmått för att skydda dragdjuret från tryckskador och skavsår är ej kända.

30. Dessa grägar kan ej bevaras.

31. Oken här på frakten tillverkades av någon byhantverkare eller av någon stöjlskunnig bonde. Någon större skillnad på oken förekom inte. Reparationer av oken utfördes vanligen av bonden eller av någon hantverkare, i byn, snickare eller smed.

32. Fabriksmässig tillverkning av ok ej känd.

33. Hantverkarna tillverkade ok endast på beställning åt bönderna i den egna byn eller socknen.

34. Oken tillverkades efter äldre ok från frakten som förebild.

Sagesman: Målaren Tharl Anderson, Lemvära 4
Väröbacka. Född i Veddisse sn. Vistrelsd.

ACC. N:R M. 16416:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

år 1910. Har själs hört med star och kor
fram till år 1948 i Veddige.

Ortens invånare antal: Veddige 1944 år 1964
Sällstorp 236 " "
As 1041 " "
Värö 2312 " "
Strövalla 254 " "

Upptecknat av Ivar Johansson
Björkebo
Väröbacka

Mars 1965

ACC. N:R M. 16416: //.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Börning med star och kor i Värö sn.

1900-1930

Värö prästgård, 54,9 hektar åker. 1 par
star i början av 1900-talet. Brundator:

August Johansson.

Skulbjörnsby nr 32 b. 2,2 hektar åker.

1 par kor, rödbrakiga, 1910-1930. Ägare
och brukare Karl Johan Jonsson, Tåång.